

Kopiec Powstania Warszawskiego

od “zwałki” gruzu do parku pamięci

mgr inż. Justyna Dziejko

architektka i architektka krajobrazu, asystentka na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej w Zakładzie Projektowania Architektoniczno-Urbanistycznego

topoScape sp. z o.o.

Justyna.Dziejko@pw.edu.pl

mgr inż. Maciej Kaufman

architekt, asystent na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej w Zakładzie Projektowania Architektoniczno-Urbanistycznego

Archigrest sp. z o.o.

Maciej.Kaufman@pw.edu.pl

Streszczenie

Dzisiejszy Kopiec Powstania Warszawskiego powstał jako jedna z kilku “zwałek”, miejsc wywózki gruzu z Warszawy zburzonej po powstaniu 1944 roku. Peryferyjnie położony, przez dekady wyłączony z eksploatacji, samorzutnie porósł ruderalnym lasem, przeobrażając się w użytek ekologiczny i nieformalny park “czwartej natury”. Kopiec przechodzi obecnie proces rewitalizacji oddolnie zainicjowany przez środowisko kombatantów. **Celem artykułu jest ukazanie wielowątkowego projektu odzyskiwania (recyklingu) zdegradowanej przestrzeni dawnego wysypiska,** czerpiącego zarówno ze zjawisk naturalnej sukcesji ekologicznej, idei recyklingu jak i komemoratywnej narracji przestrzennej. Studium przypadku ukazuje metodę projektowania *site specific*, nakierowaną na wieloletni proces syntezy działań człowieka i natury.

Konkurs

Konkurs realizacyjny na wykonanie Parku Akcji "Burza" na terenie Kopca Powstania Warszawskiego ogłoszony i rozstrzygnięty w 2019 roku.

Organizator: Miasto Stołeczne Warszawa, w ramach którego działa: Zarząd Zieleni m.st. Warszawy

I nagroda: Archigrest sp. z o.o. i topoScape sp. z o.o.:

arch. krajobrazu Magdalena Wnęk,

arch. i arch. krajobrazu Justyna Dziedziejko,

arch. Marcin Maraszek,

arch. Maciej Kaufman,

stud. arch. Natalia Trochonowicz.

Metoda badawcza

Praca zakłada zastosowanie metody jakościowej w przeprowadzonych badaniach. Polega ona na wieloaspektowej pogłębionej analizie kontekstów związanych z problematyką realizacji Parku Akcji "Burza" na terenie Kopca Powstania Warszawskiego:

[1] analizy materialnych zasobów kopca:

możliwości wykorzystania gruzu stanowiącego główny jego budulec
wskazania innych zasobów przeznaczonych do rozbiórek i wykorzystanie ich w projekcie

[2] analizy przyrodnicze:

możliwości adaptacji istniejącej zieleni stanowiącej w większości obszary roślinności ruderalnej - pokazanie jej piękna oraz wartości

[3] analizy wartości kulturowych i historycznych - pamięć miejsca

możliwości wykorzystania ostańców, analizy historii idei związanej z realizacją kopca i pomnika upamiętniającego Powstanie Warszawskie

Metoda badawcza

Site-specific

Prace *site-specific* często polegają na połączeniu „stacjonarnych” elementów rzeźbiarskich z elementami krajobrazu, bądź architekturą. Sformułowanie dzieła często poprzedzone jest badaniem kulturowej matrycy miejsca – uwzględniającym jego aspekty historyczne, architektoniczne, topograficzne, środowiskowe, społeczne, krajobraz pierwotny czy historię krajobrazu kulturowego. Opiera się na uwypukleniu dostrzegalnych, bądź odkrywaniu ukrytych w przestrzeni znaczeń, ich przetworzeniu i prezentacji.

RECYKLING

Kopiec Czerniakowski, lata 1970-te. Fot. Piotr Żochowski, kolekcja Autora, za: fotopolska.eu.

Gruz

Ilość gruzu zburzonej po powstaniu Warszawy Biuro Odbudowy Stolicy szacuje na 20 mln m³.

"Komisja gruzowa" działająca przy BOS wyznacza cztery miejsca zwózki gruzu. Powstają kopce: szczęśliwicki, na Kole i czerniakowski oraz trybuny Stadionu X-lecia.

Powstały topograficzne formy obce w krajobrazie doliny Wisły.

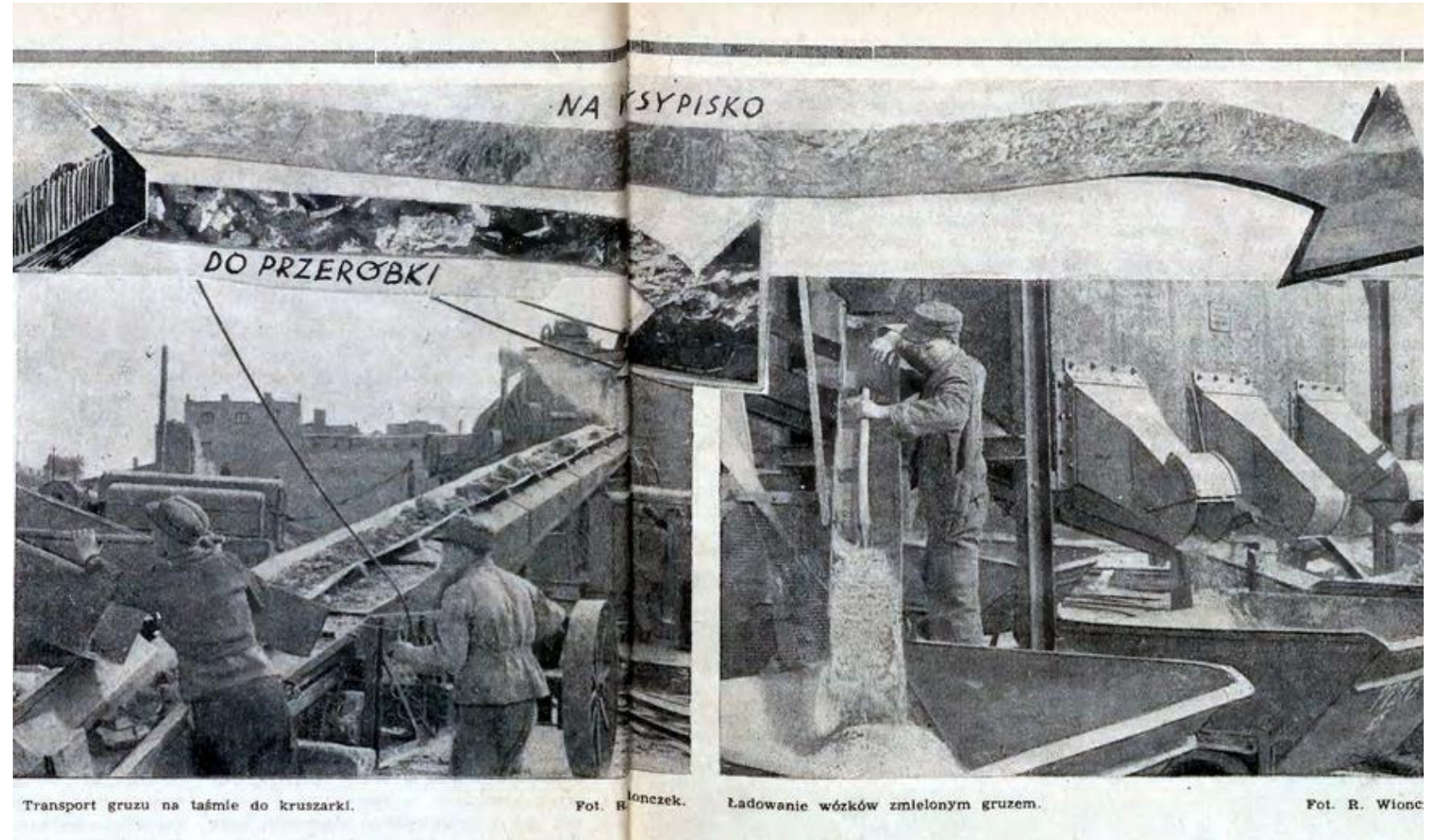

Kopiec Powstania Warszawskiego, 1959. Fot. Zbigniew Siemaszko. Narodowe Archiwum Cyfrowe

Gruzobeton

Gruz, po odzyskaniu stali, był segregowany, kruszony i wykorzystywany do produkcji pustaków gruzobetonowych.

Gruz zwany "nieużytkowym" trafił na "zwałki" - m.in. czerniakowską.

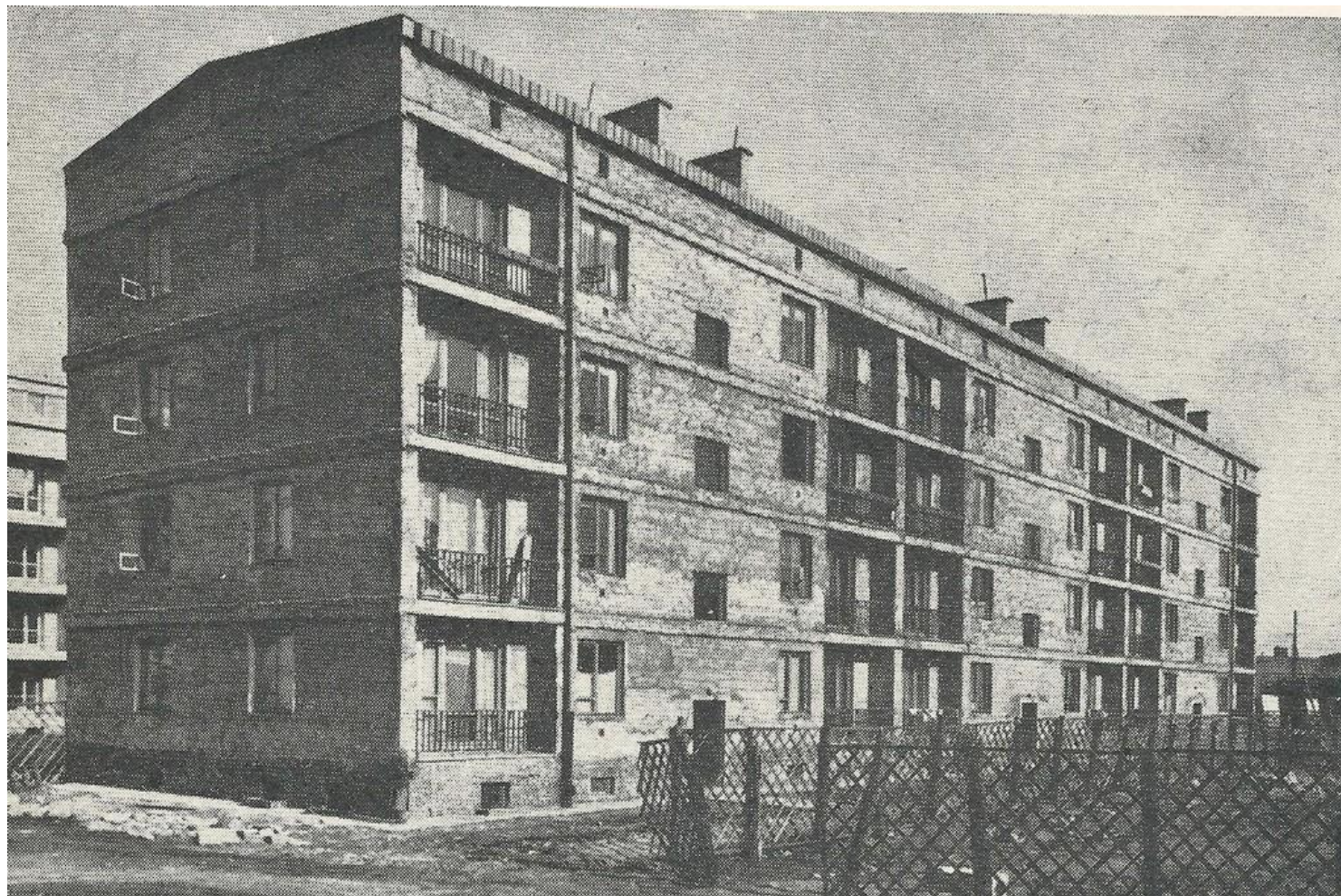
"Droga" cegły rozbiórkowej w powojennej Warszawie (fragment fotomontażu). "Stolica" 21(80)/1948, s. 6-7

Bloczki gruzobetonowe

W swojej pracy doktorskiej z 1949 roku Bohdan Lewicki, rekomenduje bloczki gruzobetonowe do wykorzystywania w budownictwie mieszkaniowym.

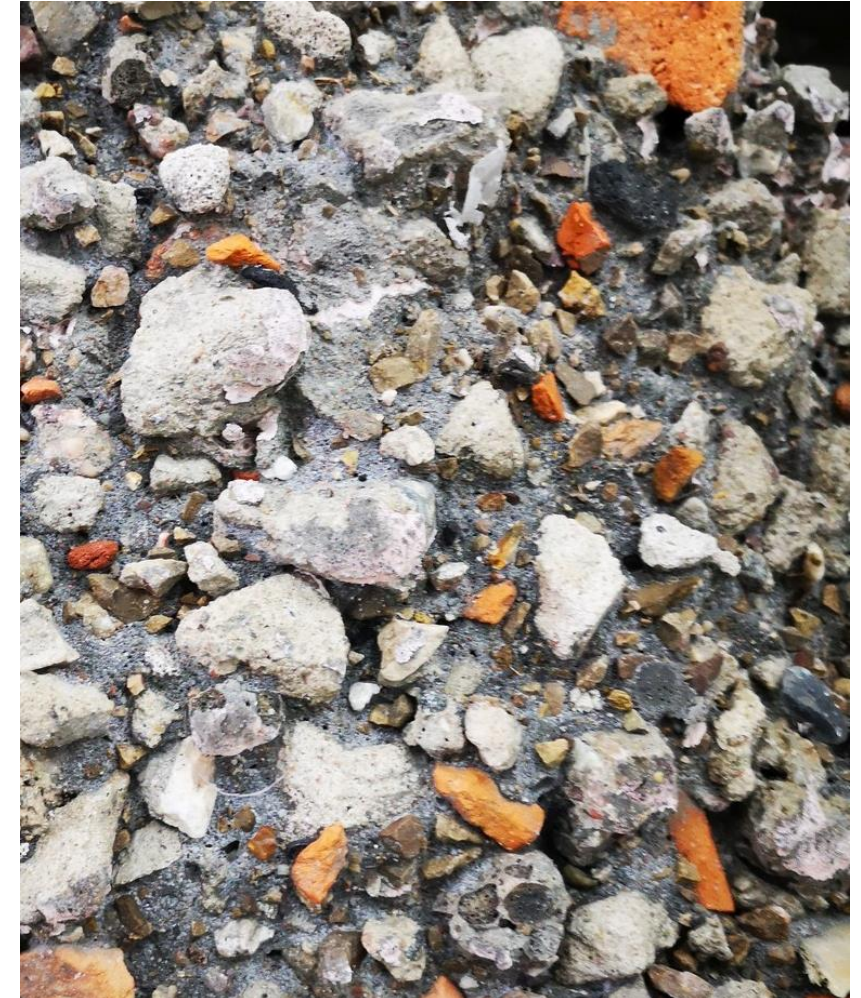
W powojennej dekadzie powstało w stolicy wiele budynków z wykorzystaniem tej technologii, m.in. osiedle Muranów (proj. B. Lacherta) czy gmachy publiczne.

Blok przy ul. Laskowej w Warszawie. Fot. A. Funkiewicz. Źródło: "Architektura" 8 (130) 1958

Gruzobeton dziś

W ramach projektu analizowano możliwości wykorzystania gruzu pozyskanego z Kopca do budowy konstrukcji żelbetonowych ścian oporowych uwzględniając dzisiejsze wymagania techniczne.

Próbki gruzobetonów wykonane na potrzeby projektu, 2020. Fot. Marcin Maraszek

Recykling

Projekt zakłada wtórne wykorzystanie również współczesnych, nienacechowanych znaczeniowo elementów znajdujących się na terenie Kopca, takich jak stalowe regały wysokiego składowania czy ich betonowe ławy fundamentowe.

Recykling

Propozycja przekształcenia konstrukcji regałów wysokiego składowania w konstrukcje dla roślin pnących. Zrównoważone działanie obniży koszty rozbiórek oraz nakłady na realizację.

Podkreśli charakter obszaru- warszawskiej "wystawy budowlanej" przy ul. Bartyckiej

Wizualizacja projektu

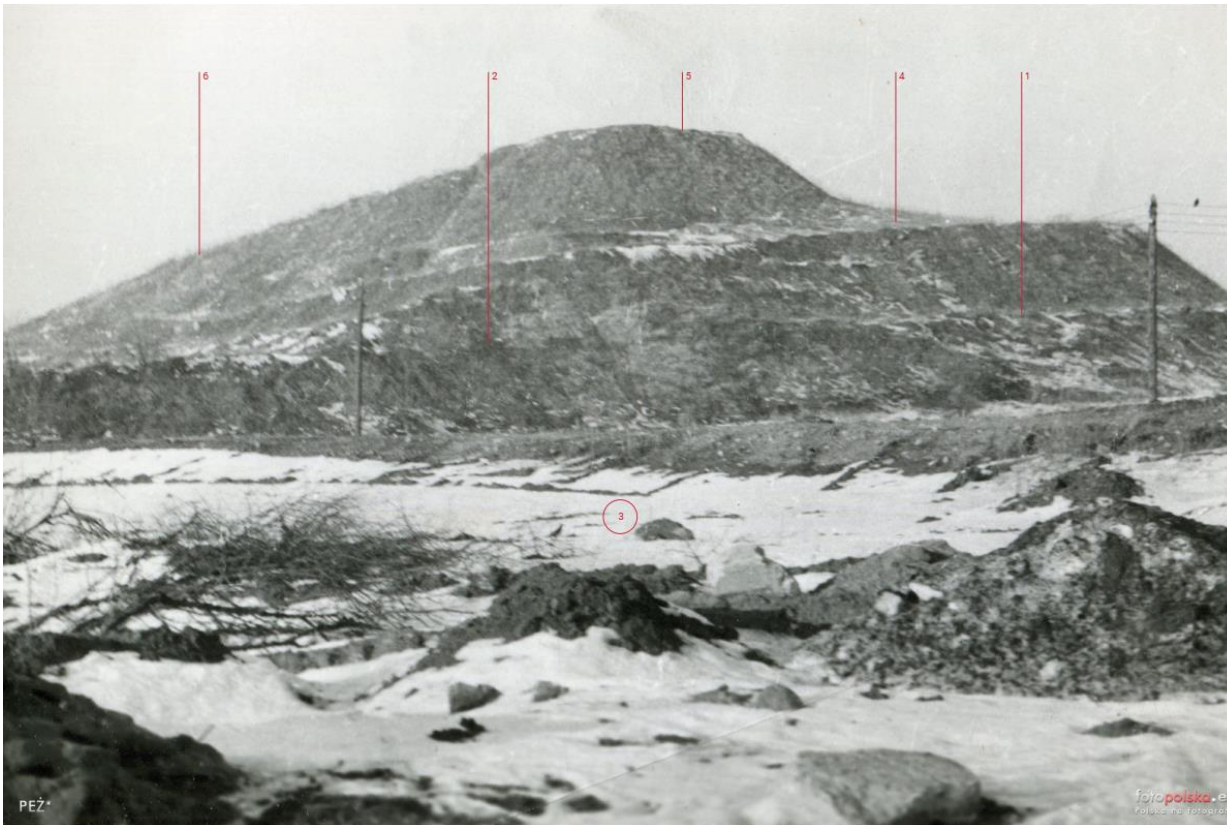
A photograph of a dirt path winding through a dense thicket of green bushes and trees on a hillside. The path is on the left side of the frame, leading into the brush. The vegetation is lush and green, with some taller trees in the background. The sky is visible at the top, showing a blue and white pattern. The overall scene is a natural, overgrown landscape.

„CZWARTA PRZYRODA”

Powój na południowych stokach Kopca Powstania Warszawskiego. Fot. Kewin Niewiarowski

„Czwarta przyroda” – *urban novel ecosystems*

Sukcesja naturalna – 42 lata rozwoju roślinności spontanicznej w obszarze zwałki gruzu

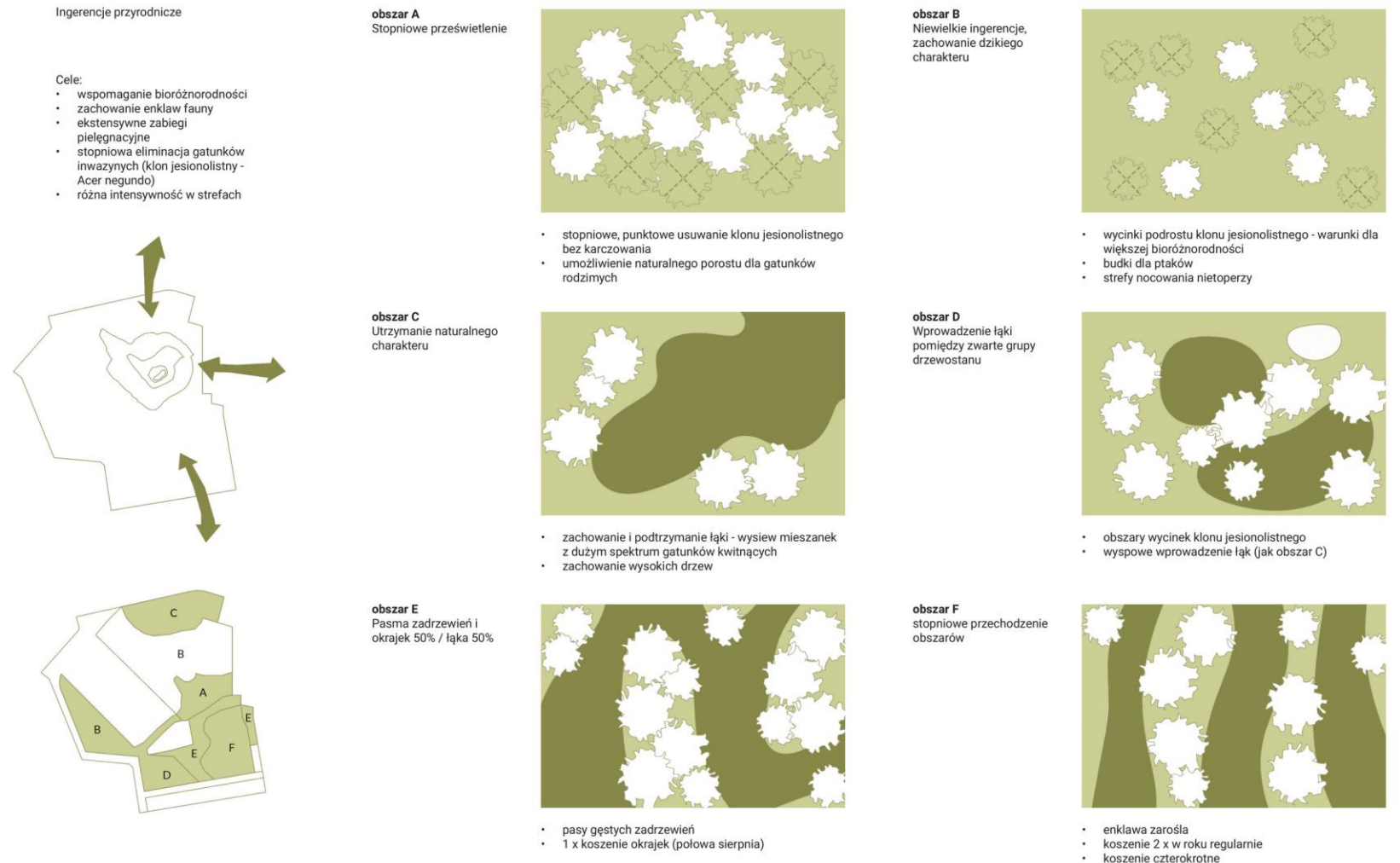

1978 r. Źródło: fotopolska.eu (autor: PEŻ), dostęp: 22 kwietnia 2020

2020 r. Fot. Justyna Dzieziejko

„Czwarta przyroda” – *urban novel ecosystems*

Wzorowanie się na procesach sukcesji przyrodniczej zdiagnozowanych na terenie kopca (np. zastępowanie gatunków inwazyjnych gatunkami rodzimymi).

Strategie modelowania istniejących obszarów roślinności wysokiej: źródło: koncepcja konkursowa

„Czwarta przyroda” – *urban novel ecosystems*

Modelowanie procesów sukcesji przyrodniczej w kierunku uzyskania większej bioróżnorodności:

[1] Wprowadzenie miejscowo nowych typów niszy ekologicznych - np. stref spowolnionego wsiąkania tworzących punktowe za stoiska wody opadowej.

[2] Spowalnianie spływu powierzchniowego na fragmentach stromych zboczy - inicjowanie procesów tworzenia ściółki leśnej.

[3] Zastępowanie gatunków inwazyjnych nasadzeniami drzew gatunków rodzimych

Inwazyjne gatunki w schyłkowej fazie rozwoju – klony jesionolistne. Fot. Justyna Dziedziejko

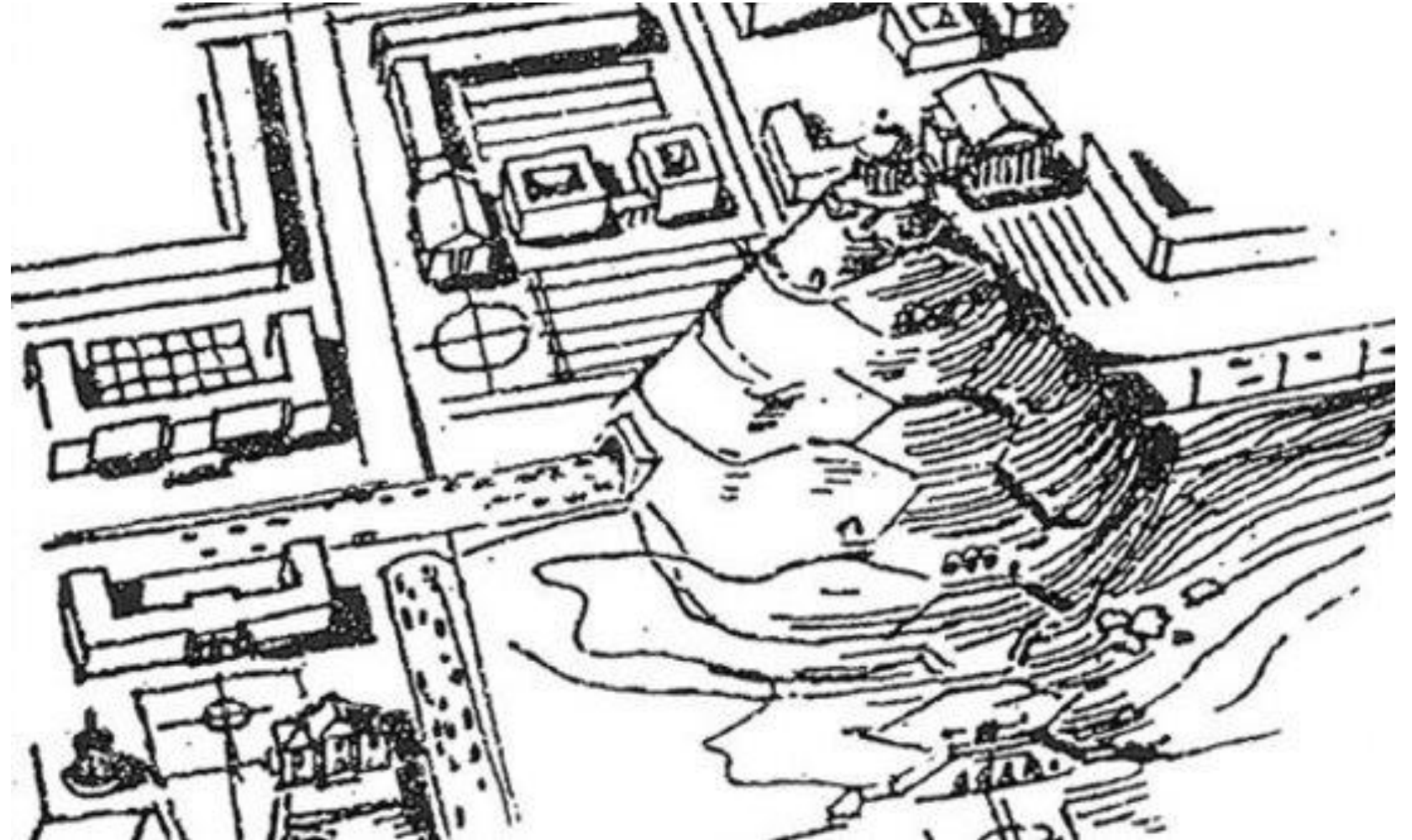
An architectural rendering of a park staircase. The staircase is made of wide, light-colored concrete steps with a wooden handrail. A woman is walking up the stairs with a dog, and another woman is sitting on a stone ledge to the right, taking a photo. The scene is set in a lush, green forest with many trees and rocks. The overall atmosphere is peaceful and natural.

PAMIĘĆ MIEJSCA

Aleja Godziny "W" - wizualizacja

Kopiec Wolności

Architekt Stanisław Gruszczyński zaproponował w 1945 roku usypanie kopca z gruzów Warszawy w rejonie ulic Dynasy i Kopernika w centrum Warszawy.

Rys. K. Thor (?). Źródło: archiwum arch. E. Ajewskiego "Kotwy"

Pomnik Bohaterów Warszawy

III nagrodę w konkursie na Pomnik Bohaterów Warszawy w 1958 roku zdobył zespół Witolda Cęckiewicza proponując przekształcenie na pomnik czerniakowskiego składowiska.

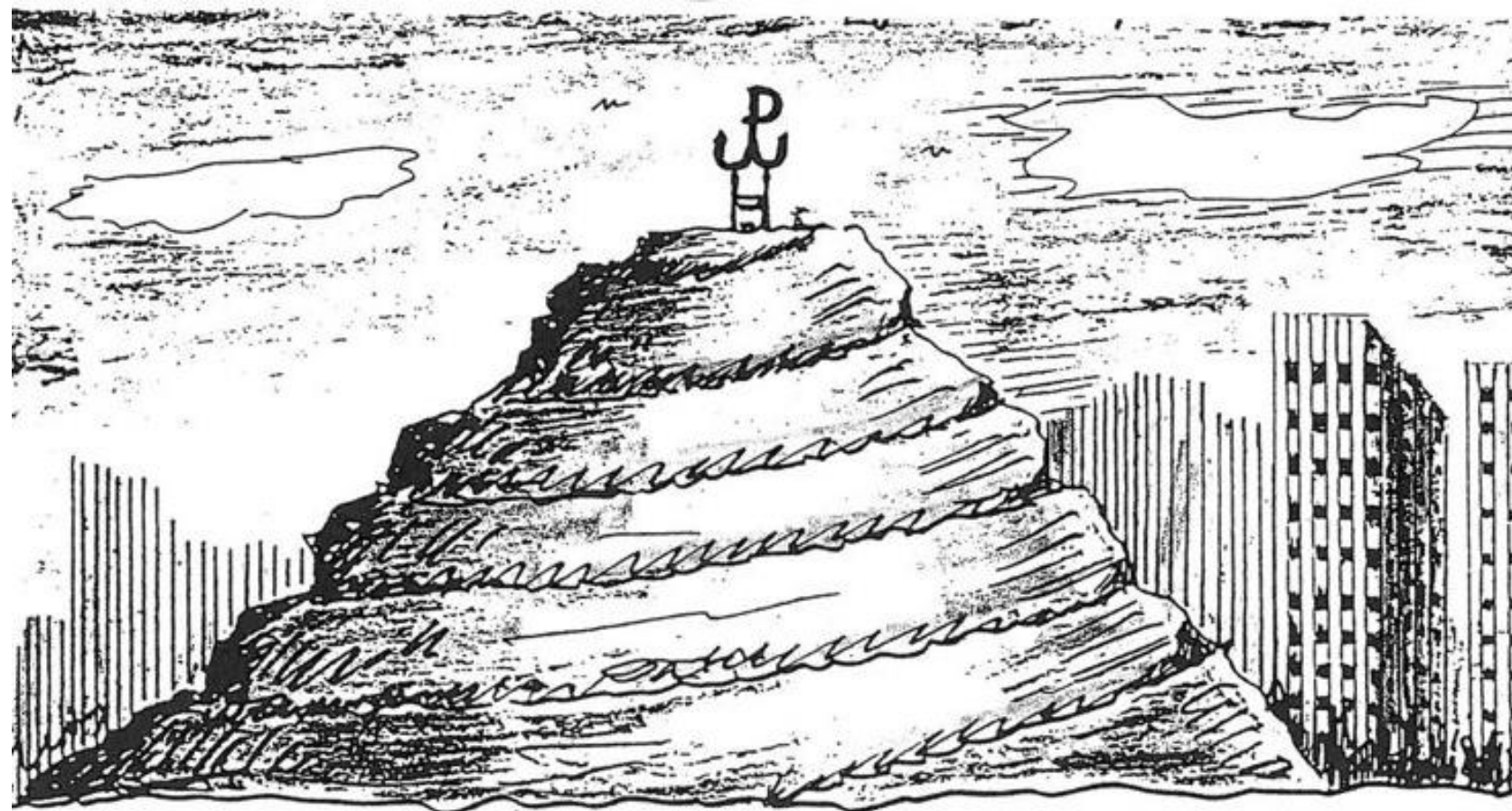

TRZECIA NAGRODA, PRACA NR 134
Autorzy: Witold Cęckiewicz (SARP), Helena Hussarska (ZPAP), Roman Hussarski (ZPAP), Maria Ledkiewicz (ASP); współpraca: Tadeusz Bagiński (SARP), Jerzy Chronowski (Wydz. Arch.), Szczepan Hennig (Wydz. Arch.). Wszyscy autorzy z Krakowa.
Sytuacja — Siekierki.

„Pomysł kopca ze zniczem sugestywny. Sytuacja na Siekierkach dobra. Wadą sytuacji jest fakt, że tereny Siekierki nie zostaną uporządkowane urbanistycznie (a tym samym włączone kompozycyjnie do miasta) przed upływem 10—15 lat. W mozaikach proponowanych na wewnętrznej płaszczyźnie pierścienia stylizacja głuszy zamierzoną narrację (niezależnie od niewłaściwie pojętego tematu)”.

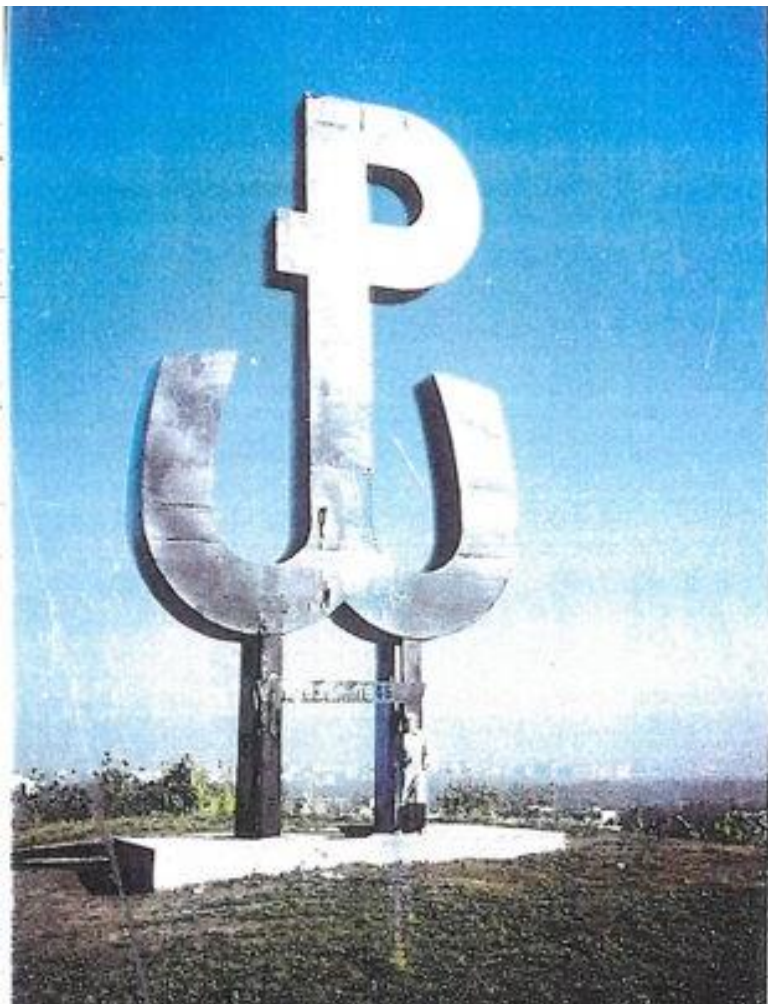
Kopiec Pamięci Narodowej

Na początku 1991 roku uczestnik powstania warszawskiego, podpułkownik AK i architekt Eugeniusz Ajewski "Kotwa" (1915-2006) wraz z grupą kombatantów wystąpił z propozycją ustawienia na kopcu pomnika-znaku Polski Walczącej ("Kotwicy") oraz przemianowania wzniesienia na Kopiec Pamięci Narodowej.

Kopiec Cremiakowski

Pomnik "Kotwicy"

Fot. 2001 r Źródło: archiwum E. Ajewskiego
"Kotwy"

Fot. 2020 fot. Maciej Kaufman

Wizualizacja modernizacji pomnika źródło
konceptja konkursowa

Ostańce

Ostańce rozrzucone na całym terenie Kopca są autentycznymi fragmentami architektury przedwojennej Warszawy.

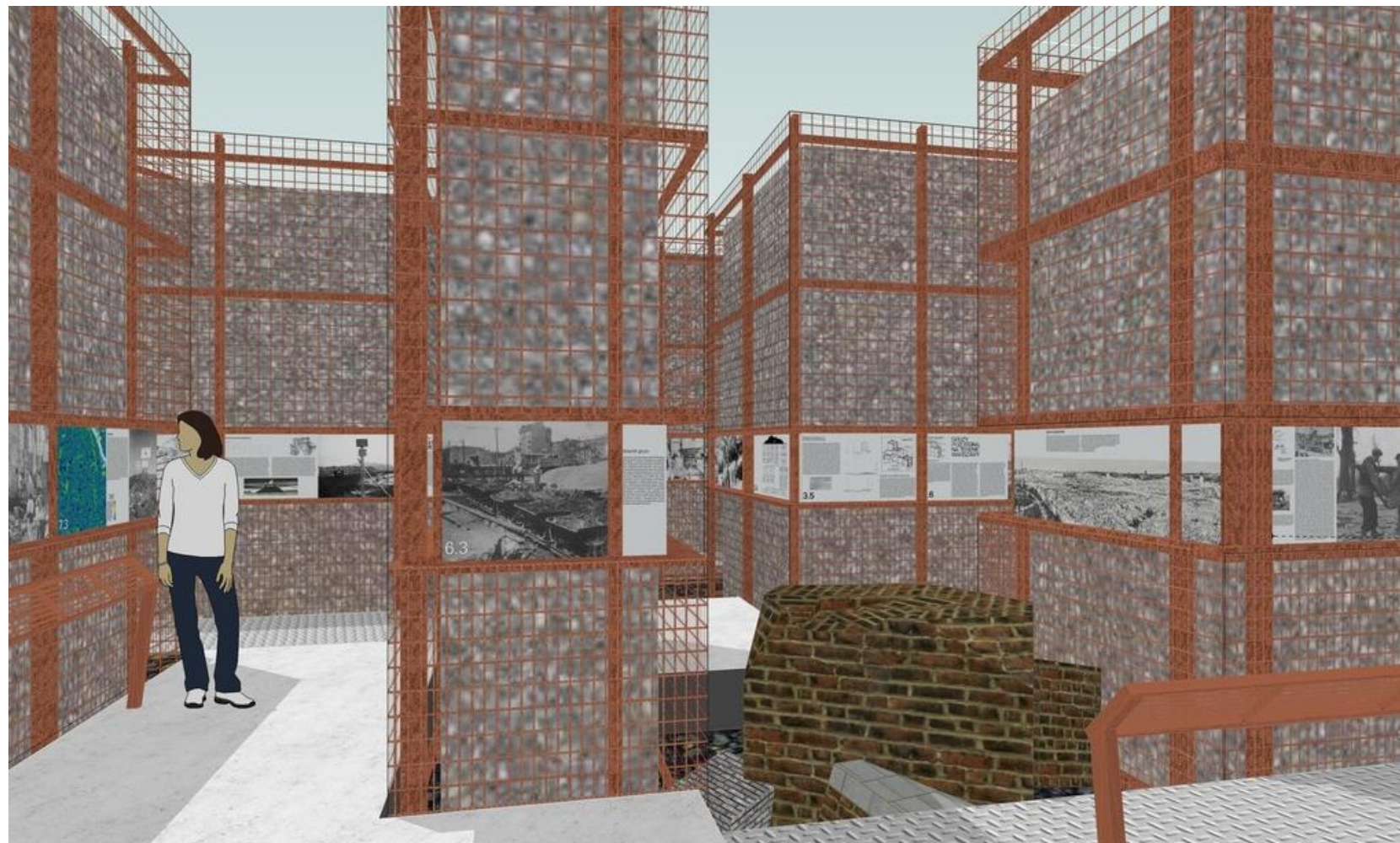
Fragmenty budynków na obszarze Kopca, 2020. Fot. Maciej Kaufman

Lapidarium

Historia Kopca nie jest powszechnie znana mieszkańcom Warszawy.

U podnóży Kopca stanie pawilon-lapidarium, "labirynt" gabionów wypełnionych gruzem wydobytym podczas prac ziemnych, z historyczną ekspozycją plenerową.

Większe bryły gruzu będą eksponowane na terenie Parku.

- granica opracowania
- istniejące ogrodzenia
- istniejące budynki
- FORMY ARCHITEKTONICZNE**
- mury oporowe typ 1 -gruzobeton
- mury oporowe typ 2 -beton, element V
- estakady piesze- konstrukcje nadwieszane
- schody blokowe prefabrykaty
- schody w konstrukcji stalowej nadwieszane
- KOMUNIKACJA PIESZA I KOŁOWA**
- ciągi pieszo/jezdne, nawierzchnia mineralna
- nawierzchnie piasek, nawierzchnia mineralna
- nawierzchnia betonowa (w tym częściowo dopuszczony ruch kołowy (incydentalny))
- nawierzchnie betonowe istniejące, adaptowane
- nawierzchnie pieszo-jezdne, nawierzchnia trawiasta
- nawierzchnie poza zakresem opracowania
- miejsca postojowe
- WYPOSAŻENIE/ OŚWIETLENIE**
- elementy wyposażenia- urządzenia na placu zabaw
- elementy wyposażenia – meble miejskie
- oświetlenie projektowane- linie LED
- oświetlenie projektowane- elementy punktowe
- TOPOGRAFIA**
- warstwice
- projektowane skarpy
- ZIELEŃ ISTNIEJĄCA I PROJEKTOWANA**
- drzewa istniejące i projektowane
- strefy retencji wody
- zwarte grupy zieleni wielopiętrowej z podszytem murawy i łąki

OZNACZENIE OBIEKTÓW

PE	Ekspozycja plenerowa
KK	Kamień Konstytucji
TP	Tablica pamiątkowa
T	Toaleta miejska
KR	stalowe konstrukcje regałów- element adoptowany z hali składu budowlanego
P	pomnik
OP	stalowa misa- ogień pamięci
L	lapidarium
PZ	plac zabaw
PS	strefa dla psów

Wnioski

(1) bazowanie na zasobach miejsca pozwala na uzyskanie odpowiedzi projektowej ściśle powiązanej z lokalnymi uwarunkowaniami

(2) dzięki dokładnej analizie danych wyjściowych możliwe jest uzyskanie odpowiedzi satysfakcjonującej różne grupy odbiorców (kombatanci, mieszkańcy, ekolodzy, miejscy aktywiści).

(3) narracja komemoratywna umożliwia "odkrycie na nowo" historycznej narracji miejsca (historia odbudowy Warszawy, działalność E. Ajewskiego na rzecz upamiętnienia Powstania Warszawskiego, nowatorskie podejście do roślin ruderalnych R. Kobendzy); projekt ścieżki historycznej, jako dodatkowego dydaktycznego programu parku.

(4) zastąpienie tradycyjnego projektu zieleni działaniami polegającymi na moderacji zaobserwowanych procesów oraz inicjowaniu nowych procesów naturalnej sukcesji roślinności

(5) recykling materiałów - wykorzystanie komponentów znalezionych na miejscu poprzez wbudowanie ich w projektowane struktury adaptacja istniejących obiektów - konstrukcji regałów wysokiego składowania, platform betonowych

Dyskusja

Zagadnienia, które powinny podlegać dalszej obserwacji, w czasie lub po realizacji inwestycji

(1) Elementy czwartej przyrody – formy inicjalne zieleni projektowanej.

Przeprowadzenie badań środowiskowych a nalizujących stopień akceptacji społecznej do scenariusza moderacji i zaniechania, który zastępuje tradycyjną realizację gotowych nasadzeń.

(2) Ocena możliwości wykorzystania lokalnego gruzu wydobywanego z wykopów oraz uzyskiwanego z rozbiórek jako kruszywa w betonie architektonicznym.

Bibliografia

[1] Archiwum Eugeniusza Ajewskiego "Kotwy" (materiały niepublikowane)

[2] Jakubowski K. *Czwarta przyroda. Sukcesja przyrody i funkcji nieużytków miejskich*, Fundacja Dzieci w Naturę, Kraków 2020.

[3] Clément G., *Manifest trzeciego krajobrazu*, "Autoportret" 2019, nr 3 [66], s. 2-15.

[4] Kobendza R., *Roślinność ruderalna na gruzach miast polskich*, "Notatki ze Sprawozdań z posiedzeń Wydziału IV Nauk biologicznych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego" 1949, t. XLII, s. 49-60.

[5] Lewicki B., *Jednofrakcyjny gruzobeton*, rozprawa doktorska, 1949

[6] Lewicka M. *Psychologia miejsca*, Scholar, Warszawa 2012

[7] Kaye N., *Side-specific art - performance, place and documentation*, Routledge, New York, 2000